

POTWORNY (24) *ai*

-tw- (22), -dw- (1), -df- (1).

Oba o jasne.

comp potworniejszy (1).

sg m N potworny (1). \diamond *A* potworny (2). \diamond *f G* potworn(e)j (2). \diamond *A* potworną (1). \diamond *L* potworn(e)j (1). \diamond *n N* potworn(e) (2). \diamond *A* potworn(e) (2). \diamond *L* potworn(e)m (1) *ModrzBaz*, potwornym (1) *GrzegRóżn.* \diamond *pl N m pers* potworni (1). *subst* potworn(e), potworniejsz(e) (2). \diamond *G* potwornych (2). \diamond *A subst* potworné (3); -é (1) *MurzNT'*, -(e) (2). \diamond *I m* potworn(e)mi (1), [potwornymi]. *f* potwornymi (1). *n* potworn(e)mi (1).

Sł stp, Cn brak, Linde XVI w.

Przymiotnik od „potwora” (o znacznym stopniu leksykalizacji) (24) :

1. *Dziwaczny, różny od wszystkiego, co znane* (5) : [*Małpa*] ięft zwizrzătko [!] barzo potworne á znakomite *FalZioł V 82v*; Człowiek iákiś/ przy drugich kthorzy gráli ná łurmach/ ná potworney grał trąbie/ ták iż co raz/ to iey łobie niemal puł łokciá w gárdło pułzczał/ y zás wyimował/ y zás znowu wpychał. *GórnDworz P4*.

a. *Bardzo brzydki* (2) :

α. *O głosie ptaka* (1) : Paw gdy łowiká włlyżał/ Bárzo tey rzeczy zálówał: Máiąc pierze ták wyborne/ Iż ma pienie ták potworne. *BierEz N4v*.

β. *O stroju pokutnym (może też: niechlujny)* (1) : iż będzie łzukał zbáwienia łwego pofty/ łuchotámi/ wędrowániem po łwiátu/ rozmaitemi á potwornemi vbiory/ dziwnemi pokutámi/ rozmaitemi odpufty *RejPos 289v*.

b. *Wymyślny, zawily, skomplikowany* (1) : boć fie y ow rozumem bárzo nie przełádził/ czo mi owo do pány przyłzedłzy z reyeltru łowká łtháwia/ iż białugłowá dla oney iego potworney Rhetoryki/ áby fie przed nim prołthaczká nie popiáá/ máło ábo nicz mowi *GórnDworz Cc7v*.

2. *Zły, oceniany negatywnie pod względem moralnym; niesprawiedliwy, niegodziwy* (1) : Są ielczce drugie białugłowy potwornieyše/ ktore dowiodłzy tego chytrołciá łwoiá/ iż kádzi z ich łług/ ma zá to/ że on łam w miłółci płuzy: łieię dopiero miedzy nimi zazdrołł/ iednemu przy drugim więłzłá łáłkę pokázuiąc *GórnDworz Dd3v*.

[*Wyrażenie: praw.* »potworne zapisy«: tedy tych czáłow nápatrzymy łfie/ ták/ że y miedzy bráciá rodzoná rzadka ięft zgodá/ miedzy rodzicem á łynem/ [...] máło pokoiá/ máło zgody/ pełno łwarow [...] pudłámi pozwow/ potwornych zápiłow [Cf Są téż *immodicae donationes*, áłbo *Monstrofae* iáko zowá, które ma moc drugdy zwierzchnołł naywysłza káłowác y rewokowác. *SarnStat 1275.*]/ pełno Tyráńłwá/ gwałthow/ naiázdow *GilPos 28.*]

3. *W polemice religijnej katolicko-protestanckiej, jako słowo obraźliwe* (13) : [gdy was Zydzi/ Turcy/ y Odłzczepieńcy przeklinác y przełádowác będą/ gdy was Papieźnikámi/ báłwochwálcámi y innymi potwornymi tytułámi názywác będą [...]: ráduyćie łie á rołkochayćie łie z tego *WujPosŚw 1584 444 (Linde).*]

a. *Dziwaczny* (7) : Opuszczam one ich [odszczepieńcow] [...] łprołne łłow nowołci: kiedy miáłto krztu/ nurzánie/ ábo ponurzánie; [...] miáłto pokuty/ vpámieťánie ábo pokáianie [...]. Nie

wspominam/ y oney Zydowizny Budnego/ [...] Micraim miałto Egiptu: y wiele takich imion potwornych/ ktore niewiem czemu máią być lepsze/ niżli one ftare Graeckie y Lácińskie w kościele zwyczajne. (*marg*) Budnego potworne słowá z Zydowkie⁸⁰. (-) *WujNT przedm 8*.

a. *W nawiązaniu do „potwora” ‘dziwoląg’ (zwłaszcza o katolickim dogmacie Trójcy Św. i pochodzeniu Chrystusa) (5)* : Iesli rozumieią przez iednego Bogá/ nie tylko iáką potworną perfonę/ ále Bogá Oycá Kryśtułowe⁸⁰/ iáko y Kálwin wykłada/ y Symlerus ácz wątpiąc myśli móżeli tak być wyłożono. *GrzegRóżn B4*; áby [szatan] íwego Bogá nieznáiomego Prorokom/ Kryśtułowi/ y Apośtołom/ Bogá indefinitá/ Bogá Íftność/ Bogá Troiákiego/ y infzemi potwornemi nazwífkámi miánowaného obronił *GrzegRóżn F4v, D4v*.

W połączeniu szeregowym (1): ktoby iedno zdrowym rozłádkiem czytać chciał/ á świadom by był písmá ś. naydzie takie rzeczy y słowá dziwne/ potworne/ íprofné/ nikkzemne/ o tey potrzebie iedney ofoby: że dáley nie trzeba *CzechEp 147*.

Szereg: »dziwny a potworny« (1): wywyodę písmem S. á słowem bożym/ iż taką władzą nád wífem krzełciyáńfmem nye lámi sóbye papyżowye przywálfczyli/ [...] ále od ápośtołow/ y owífem od lámego páná Kryśtułá máyá. (-) Chybá by tak. Ale dziwne á potworne to cyáło bédzye o dwu głowách. (-) [...] Nye bédzyeśz fye temu dziwował/ gdy wyrozumyełz/ iż infłym obyczáyem pan Kryśtus głowá wífego koścyoła/ infłym Papyż. *KromRozm III Mv*. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

b. *Sprzeczny z prawdziwą (zdaniem autora) wiarą (6)* : [Katolicy] vftawili rozlicznych świąt wielki poczet i święceniá ich potworné. *MurzNT 111*; A iż teź miedzy infzymi potwornymi dofyć gadkami/ ktore fie do Zboru náłzego/ od wiela ludzi/ o Bogu/ o Chríśtuśie/ y o infzych ártýkulech/ wnałzáły/ tá fie názáráźliwíza wprowadzác teź była poczęła [...]. przez ktorą/ niektorzy zli robotnicy/ z Páná Iezulá Chríśtuśá wybáwicielá náłzego/ to zedrzeć chćieli: żeby on nie był Mefyálfem *CzechRozm A6v*; Lecz Haeretykowie zgoła nigdy nic takiego/ áni żadnego cudu innego prawdziwego vczynić nie mógå/ ná potwierdzenie wiáry íwey potworney. *WujNT 72*; Drudzy lepak infzy á bárzo potworny wykret wymyślili [*dla objaśnienia słów Chrystusa: „pierwey niż Abráhám był/ iam iest” Ioann 8/58*]: Pierwey niżli Abráhám bédzie Abráhámem/ to iest oycem wiela narodow/ ia iestem. *WujNT 342*; [Náftáło potym tyfiác reguł potwornych mnichów [*istnienie mnichów jest sprzeczne z prawdziwą wiarą*]/ ktorzy włzemi íprofnemi błedy y odśzczepieńftwy nápełnili kościoł Boży. *BazHist 1v (Linde)*.]

Szereg: »nieprawy a potworny« (1): Dwa znáki vkázuyá/ po ktorychbyfmy myeli práwy koścyoł boży poznác/ á od nyepráwych á podfornych rozeznác. *KromRozm III B7v*.

a. *Głoszący nieprawdziwe (zdaniem autora) koncepcje religijne (1)* : *KromRozm III Q2*; [Nápiśał bowiem w Poltilli íwey potworny Iezuitá/ że im [umarłym] chći ich zayrzymy/ á ony ktorzy żywymi íą vmárłymi názywamy. *GrzegŻarnPos 1582 704v (Linde)*.]

4. *Straszny, przerażający, budzący grozę (4)* : Zadney bez málá íchadzki ludzkiej niemálfz/ gđzieby kilku ránnych/ ochromionych/ zbitych/ y niezliczonemi krzywdámi ítrapionych nie vyrzał. [...] [*ale ustawie o zakazie noszenia miecza przy sobie sprzeciwiają się ci*] ktorzi pod zasłoną zacności/ álbo iákiey íwey gorności/ gárdzą miárkowáníem práwnym: rádźi że íię ich włzytcy boiá: á tak żywá/ iż

to iáwnie dawáią znáć/ że lię wtem potwornem okrucieńftwie [*immanitate ista portentosa*] kocháią.
ModrzBaz 64.

W połączeniu szeregowym (1): Potem go [*Franciszka Spierę przyjaciele*] próšili/ aby fynom swoiem rofkazał im wypifać/ coby się kolwiek z nim s ftalo/ on to rzekł vczynic/ wżakżec to wám (mowi) ślubuię/ Iżec nic dobrego pifac niebęda/ ale iaki nowy i wielki a potworny dziw omnie vsłyżycie.
MurzHist T4.

Wyrażenie: »potworny dziw« (2): Ktemu i to powiedziáł [*Franciszek Spiera*]/ o iakoż to wielka iest rzecz/ taki a tak potworny dziw ielzcie się był nigdy niełftał Któsł kiedy był nad mię nieśczeńliwży?
MurzHist Hv, T4.

Przen (1) : Kto był kto wniosł napierwey naá świat oftre bronie/ Muřiał mieć łeb żelázny y hártowne łkronie/ Tenći mord ludźiom vłągł/ ftąd boy krwáwy ożył/ Ten błády [= *bladej*] wrotá śmierći podworne otworzył. *RybGęśli* B2.

5. W funkcji intensivum: Bardzo wielki (1) : Ielzcie y tho niepomału fmiech w nas pobudza [...] kiedy kto foremnie powieda cży práwie [= *prawdziwie*] głupi pořtępek/ ábo rzeczenie [...]. Iáko mnie niedawno powiedał potworne głupřtwo Tátárskie/ Kmitá Márřzałek w Kłięřtwie Litewřkim.
GórnDworz O8v.

Synonimy: **1.** dziwny, niewidany; **a.** szkarady, szpatny; **2.** niegodziwy, zły; **a.** dziwny; **b.** niezgodny, sprzeczný; **4.** groźny, straszny; **5.** wielki.

MFr